

XOCALININ “MİXAYLO”SU

Bakı - 2022

~~~~~ 1 ~~~~~

Kitab Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə “Soyqırım Həqiqətlərinin Tanındılması” İctimai Birliyinin həyata keçirdiyi “Xocalı soyqırımının 30-cu ildönümü ilə əlaqədar regionlarda tədbirlərin təşkili” layihəsi əsasında çap olunub.

Layihə rəhbəri: **Hüseynova Ayşən Fəxrəddin qızı**,
“Soyqırım Həqiqətlərinin Tanındılması”
İctimai Birliyinin sədr müavini

“Xocalının Mixaylosu”.

Bakı, “Digital Printing House” MMC, 2022, 48 səh.

© “Soyqırım Həqiqətlərinin Tanındılması” İctimai Birliyi

Heydər Əliyev: «Bütövlükdə Azərbaycan xalqına qarşı yönəldilmiş Xocalı soyqırımını öz ağlasığmaz qəddarlığı və qeyri-insani cəza üsulları ilə bəşər tarixində tayı-bərabəri olmayan bir vəhşilik aktıdır. Bu soyqırım, eyni zamanda, bütün bəşəriyyətə qarşı tarixi bir cinayətdir!»

Prezident İlham Əliyev: «Xocalı faciəsi erməni millətçilərinin yüzilliklər boyu türk və Azərbaycan xalqlarına qarşı apardığı soyqırımını və etnik təmizləmə siyasətinin qanlı səhifəsi idi.»

“Xocalıya ədalət” kampaniyası

**Leyla Əliyeva,
Heydər Əliyev Fondunun
vitse-prezidenti**

2008-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, İslam Konfransı Gənclər Forumunun mədəniyyətlərarası dialoq üzrə baş əlaqələndiricisi Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə «Xocalıya ədalət» beynəlxalq təbliğat-təşviqat kampaniyası başlanmışdı. Kampaniya Xocalı soyqırımının dünya ölkələri tərəfindən tanınması, erməni cinayətkarlarının məsuliyyətə cəlb olunması, həmçinin Xocalı soyqırımı qurbanlarının yad edilməsi, onların xatirəsinin əbədləşdirilməsi və sağ qalmış ailələrə dəstək verilməsi məqsədi daşıyır. Məhz bu

kampaniya sayəsində dünyada Xocalı hadisələrini soyqırım kimi tanıyan ölkələrin sayı ildən-ilə artmaqdadır. Kampaniyanın məqsədi Xocalı soyqırımı haqında həqiqətin dünyaya çatdırılması, bu faciənin Azərbaycan xalqına qarşı soyqırım aktı kimi tanınmasıdır. Eyni zamanda kampaniya Xocalı soyqırımı, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixi səbəbləri və nəticələri, həmçinin Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ regionu və digər ərazilərindən qeyri-şərtsiz və dərhal çıxarılmasının zəruriliyi ilə bağlı

beynəlxalq maarifləndirmənin artırılması məqsədini daşıyır.

Kampaniya çərçivəsində təşkil edilən tədbirlərdə əsas diqqət kütləvi qırğınlara, etnik təmizləmə və irqi, etnik və ya dini ayrı-seçkilik hallarına qarşı güclü müqaviməti nümayiş etdirməyə, Xocalı soyqırımını qurbanları ilə həmrəyliyi ifadə etməyə və Xocalıda azərbaycanlılara qarşı törədilmiş cinayətlərə görə cəzasızlıq halları ilə mübarizəyə yönəlmişdir. Kampaniya bir çox ölkələrdə səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərir və hazırkı tarixdə 120 mindən çox şəxs və 115 təşkilat onun fəaliyyətini dəstəkləyir. Sosial şəbəkələr, sərgilər, toplantılar, müsabiqələr, konfranslar, seminarlar və digər oxşar tədbirlər kampaniyanın məqsədləri üçün istifadə olunan digər səmərəli vasitələri təşkil edir.

**Xocalı soyqırımının otuzuncu ildönümü haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
28 yanvar 2022**

Azərbaycan tarixinin ən dəhşətli səhifələrindən biri olan Xocalı soyqırımından 30 il ötür.

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə Ermənistan silahlı qüvvələri beynəlxalq hüququn norma və prinsiplərini kobudcasına pozaraq keçmiş sovet ordusunun Xankəndidə yerləşən 366-cı alayının iştirakı ilə Xocalı şəhərinə hücum etdi və dinc əhaliyə misli görünməmiş qəddarlıqla divan tutdu.

Xocalı soyqırımı zamanı 106 qadın, 63 uşaq, 70 qoca olmaqla 613 şəxs məhz azərbaycanlı olduqlarına görə ağlasığmaz vəhşiliklə qətlə yetirildi, 487 dinc sakin ağır yaralandı, 1275 nəfər isə girov götürüldü.

Xocalı qətliamı Ermənistanın uzun illərdən bəri Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi planlaşdırılmış etnik təmizləmə və təcavüz siyasətinin tərkib hissəsi idi. Soyqırımın törədilməsinə görə Ermənistanın o zamankı siyasi-hərbi rəhbərliyi məsuliyyət daşıyır.

Ermənistanın azərbaycanlılara qarşı törətdiyi Xocalı soyqırımı, eləcə də Bağanıs Ayrım, Qaradağlı, Ağdaban və Başlıbel qətliaamları ilə müşayiət olunan hərbi təcavüzü nəticəsində torpaqlarımızın 20 faizə qədəri işğal edildi, 20 min vətəndaşımız qətlə yetirildi, 50 min nəfərdən artıq adam yaralandı və əlil oldu. Azərbaycan böyük humanitar fəlakətlə üz-üzə qaldı.

Ermənistanın daim mülki əhalini hədəf seçən təxribatlarına və hərbi təcavüzünə cavab olaraq, 2020-ci il sentyabrın 27-də Azərbaycan xalqı əzəli torpaqlarının işğaldan qurtarılması, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinin tələb-

lərinin yerinə yetirilməsi və tarixi ədalətin bərpa edilməsi uğrunda Vətən müharibəsinə qalxdı. Vətən müharibəsinin gedişatında Ermənistanın Gəncəni, Bərdəni, digər şəhər və kəndlərimizi kütləvi məhvetmə imkanlarına malik ballistik və reaktiv raketlərlə, kasetli bombalarla hədəfə alması bir daha sübut etdi ki, zamanla metodlar dəyişsə də, mülki əhaliyə qarşı qanlı cinayətlər törətmək Ermənistan tərəfinin daim həyata keçirdiyi dövlət siyasətidir. 44 gün sürən döyüşlər nəticəsində rəşadətli Azərbaycan Ordusu parlaq qələbə qazanaraq doğma torpaqlarımızı işğaldan azad etdi.

Haqq səsimizin dünyaya çatdırılması və Xocalı soyqırımının beynəlxalq aləmdə tanınması üçün ötən illər ərzində məqsədyönlü fəaliyyət göstərilmiş, 2008-ci ildən isə bu fəaliyyət «Xocalıya ədalət» beynəlxalq kampaniyası ilə geniş vüsət almışdır. Hazırda Xocalı soyqırımını bir sıra ölkələr tərəfindən tanınmış və faciəyə beynəlxalq siyasi qiymət verilmişdir.

Xocalı soyqırımına hüquqi qiymət verilməli və bu dəhşətli faciəni törədənlər öz layiqli cəzalarını almalıdırlar.

Azərbaycan xalqı heç bir vaxt Xocalı faciəsini unutmayacaq.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Xocalı soyqırımını zamanı qətlə yetirilmiş soydaşlarımızın əziz xatirəsini faciənin otuzuncu ildönümü ərəfəsində bir daha dərin hüznə yad edərək qərara alıram:

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyası Xocalı soyqırımının otuzuncu ildönümü ilə əlaqədar tədbirlər planı hazırlayıb onun həyata keçirilməsini təmin etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 28 yanvar 2022-ci il

Soyqırım haqqında qısa məlumat

1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə erməni silahlı dəstələri SSRİ dövründə Xankəndi şəhərində yerləşdirilmiş 366-cı motoatıcı alayın zirehli texnikası və hərbi heyətin köməyi ilə Azərbaycanın Xocalı şəhərini zəbt etdi. Hücumdən əvvəl, fevralın 25-i axşamdan şəhər toplardan və ağır zirehli texnikadan şiddətli atəşə tutuldu. Xocalıda istifadəsi qadağan olunmuş 5.45 kalibrli patronlardan və kimyəvi silahlardan istifadə edilirdi.

Soyqırım nəticəsində 613 nəfər:

106 qadın;

63 uşaq;

70 qoca həlak olmuş;

8 ailə tamamilə məhv edilmiş;

25 uşaq hər iki valideynini;

130 uşaq valideynlərindən birini itirmiş;

76-sı uşaq olmaqla 487 nəfər yaralanmış;

150 nəfər itkin düşmüş;

1275 nəfər əsir götürülmüşdür;

Bu kütləvi qırğında dövlət əmlakına 01. 04. 1992-ci il tarixinə olan məbləğlə beş milyard rubl dəyərində ziyan vurulmuşdur.

Xocalının müdafiəsində iştirak edən Azərbaycanın Milli Qəhrəmanlarından biri də Tofiq Mirsiyab oğlu Hüseynov idi.

Vətən fədaisi, yurd sevdalısı, həm hərbcı, həm də insan kimi yüksək mənəvi keyfiyyətləri özündə əxz etdirən Tofiq Hüseynov haqqında onu tanıyanların xatirələrindən tanış olaq.

Ön söz

Ürəyin ən çəkilməz yükü dərddir. Dərdin ən ağırını isə itkidir. İtirdiklərimizin, ayrı düşdüklərimizin həsrəti göz basır yumruq boyda ürəyimizə. Gəlimli- gedimli dünyanın qonağıyıq hamımız. Kimliyimizdən, vəzifəmizdən, mənsəbimizdən asılı olmayaraq geri qayıda bilməyəcəyimiz bir yolun yolçularıyıq. Heç kəsi saxlaya bilmərik bu yoldan. Nə gücümüzün çoxluğundan, nə də ərzi titrədən qüdrətimizdən asılı deyil bu!

İtirdiklərimizi gözümüz arayır, dilimiz səsləyir, amma nə fayda? Əzabdan başqa heç nə qazanılmır əvəzində. Yad etdikcə ürəyimizə göynəmək, dilimizə sızılıtlı xatirələr söyləmək düşür. Duyğularımızın məskəni olan qəlbimizə kəsilən ən ağır cəzadır bu. Bu ağrını az da olsa ovudan təsəllilər və itirdiklərimizin ruhlarının bərqərar olduğu ucalıq məqamıdır.

Bəli, bütün yüksəkliklərdən ucadır şəhidlik məqamı! Yalnız müqəddəs amallar uğrunda vuruşan, qorxu nə olduğunu bilməyən, Vətən, xalq yolunda canını fəda edən cəsarətli insanlar yüksələ bilər bu zirvəyə. Hər kəsə müyəssər olmayan bu aliliyin fəthlərindən biri də torpaqlaş-torpaqlaş Tanrı dərgahına ucalıb, unudulmayanlar salnaməsinə yazılan Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Tofiq Hüseynovdur. «Xocalının Mixaylosu» adlandırılan Tofiq Hüseynov!

*Mümkünmü qaytarmaq ömrü geriyə
Bu nə cür hədədir, necə qisasdı?
Düşmənin əlinə keçməsin deyə,
TOFIQ qumbaranı bağrına basdı.*

Rəhmət diləməklə Tofiq Hüseynovun yarımçıq qalmış ömrünün mənalı günlərini tər çiçəyə döndərüb çələng hö-rürük yaddaşımızın şahı olan xatirələrə!

Aida Bayramova - jurnalist

Tofiq Hüseynov **Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı (1954-1992)**

Hüseynov Tofiq Mirsiyab oğlu 19 aprel 1954-cü ildə Xocalıda anadan olub. Orta təhsili 1961-1971-ci illərə təsadüf edir. Hələ uşaq yaşlarından hərbi sahəyə böyük maraq göstərib. Ağdam mexanizasiya texnikumunu bitirib, 1974-cü ildə Uzaq Şərqdə Sovet Ordusu sıralarında tank qoşunları alayında hərbi xidmət keçib. 1976-cı ildə ordudan təxris olunduqdan sonra Xocalı kənd orta məktə-

bində hərbi hazırlıq müəllimi kimi fəaliyyətə başlayıb.

Tofiq Hüseynov hərbi sahədə olan bilik və bacarığını gənc nəslə xüsusi səy və həvəslə öyrədirdi. Xocalı şəhər təhsil şöbəsində hərbi hazırlıq fənni üzrə metodist işlədiyi vaxtlar ermənilərin yaşayış məntəqələrindən çətinliklə keçərək azərbaycanlıların yaşadığı ucqar kəndlərdə olur, müdafiə yolları arayır, ov tüfəngilə silahlanmış Xocalı könüllülərindən ibarət dəstə ilə şəhərin müdafiəsini təşkil edirdi. 1991-ci ilin sonlarında Xocalıda yaradılmış Özü-nümüdafiə taborunun yaradıcısı və ilk komandiri olub. Əsgərlərinə atalıq qayğısı göstərən Tofiq Hüseynov vaxtilə öyrətdiyi hərbi fənnin imtahanını şagirdlərindən artıq döyüş meydanında götürürdü. Bu sınaq imtahanından ləyaqətlə çıxan Xocalı taboru ermənilərin göz dağına çevrilmişdi. Həmin ərəfədə erməni quldurları Noraguğ kəndindən Xocalını müntəzəm top atəsinə tutur, dinc sakinləri

təşviş içərisində saxlayırdı. Tofiq Hüseynov həmin ərazini müəyyənləşdirib ermənilərin artilleriya qurğularını məhv edirdi. Mehdikənd kəndində yerləşən «Alazan» raket qurğusunu, silahlı erməni quldurlarının qərargahı yerləşən fermanı partlatmış, on erməni yaraqlısını əsir götürmüşdü. Adı cəbhə boyu dolaşan Tofiq artıq mayor rütbəsinə layiq görülmüşdü. Meşəli kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə onun başçılıq etdiyi 12 nəfərlik xüsusi qrup onlarla erməni yaraqlısını məhv edərək, kəndin ermənilər tərəfindən işğalının qarşısını almışdı.

“Mixaylo”nun son döyüşü 1992-ci ilin 26 fevralında Xocalıda oldu. Əsrin ən böyük soyqırımı olan bu hadisə törədilən zaman o, neçə-neçə dinc sakini təhlükəsiz yerə çıxarmış, şəhərdən sakinlərin tam çıxarıldığına əmin olduğdan sonra meşəyə çəkilmış, amma Kətik dağı yaxınlığında ermənilərin qurduğu pusquya düşmüşdür. Ermənilərin: “Silahı at, təslim ol! Səni öldürmək fikrimiz yoxdur, əsirlərimizlə dəyişəcəyik” – təklifinə məhəl qoymayan Tofiq son gülləsinədək vuruşur. Patron qurtaranda ləqəbini daşıdığı qəhrəmanın igidliyini illər sonra Kətik dağında təkrar edərək avtomatı kənara atıb üstündə olan əl qumbarasını sinəsinə sıxaraq özünü və ona yaxınlaşan erməniləri də məhv edərək Kətik meşəsinin ən uca nöqtəsində şəhidlik zirvəsinə ucalır...

Ailəli idi. Üç övladı var: Yasəmən Hüseynova, Əfsanə Hüseynova və Murad Hüseynov. Hər iki valideyni, bacısı və həyat yoldaşı müharibədə həlak olmuş, bir qardaşı itkin düşmüş, kiçik qardaşı isə Tofiq Hüseynovun üç azyaşlı övladını öz himayəsinə götürmüşdür.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 iyul 1992-ci il tarixli 833 sayılı fərmanı ilə Hüseynov Tofiq Mirsiyab oğlu ölümündən sonra Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görülüb.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı Elman Məmmədov (Qarabağ müharibəsi veteranı)

Tofiqlə həmyaşid və qonşu olduğumuz üçün uşaqlığımız, məktəb illərimiz, gəncliyimiz bir yerdə keçib. Bir kənddə, bir küçədə böyümüşük. Tofiq qoçaqlığı, mərdliyiylə hər kəsdən seçilirdi. Hərbi xidmətdə hərbi sənətinə elə bağlanmışdı ki, xidmətdən qayıdanda Xocalı kənd orta məktəbində Hərbi hazırlıq müəllimi kimi fəaliyyətə başladı. Həmişə hərbi formada olardı. Onu mülki paltarda çox az görərdik. Onun şagirdləri həmişə məktəblər arasında rayon, vilayət üzrə «Üfüqdə parıltı», « Qartal balası» hərbi yarışlarında yüksək yerlər qazanardı. Bu ermənilərə göz dağı olur, özlərindən çıxırdılar ki, niyə məhz hər zaman Xocalı məktəbi çempion olur.

1988-ci ildə ermənilər Dağlıq Qarabağ problemini ortaya atan zaman xocalılar özünü düşməndən qorumaq üçün mənim rəhbərliyimlə Özünümüdafiə postları yaratmışdılar. Tofiq özünümüdafiə tədbirlərinin ən fəal iştirakçısı idi.

1991-ci ildə SSRİ dağılan ərəfələrdə ölkəmizdə Müdafiə Nazirliyi yaradıldı və rəhbərlikdən tapşırıq verildi ki, hər şəhərin, rayonun özünün müdafiə batalyonu olmalıdır, o cümlədən Xocalının da. Xocalı İcra Hakimiyyətinin rəhbəri olduğum üçün bu iş mənim öhdəmə düşürdü. Batalyon formalaşdırılıb komandir təyin olunmalı idi. Xocalıda hərbiçi olmasa da, bir neçə fəallarımız var idi. Tofiq hərbiçidən çavuş kimi gəlmiş, amma sonradan ixtisasartırma kurslarına gedib zabit rütbəsi almışdı.

Rayonun ağsaqqalları və ziyalıları ilə məsləhət zamanı mən onlara Tofiqin hərbi sahəsində təcrübəsi, nizam-intizamı, etibarlı və gənclər arasında kifayət qədər nüfuza malik olduğunu, bu işin öhdəsindən layiqincə gələcəyinə

inandığımı və onu batalyonun komandiri təyin etmək istədiyimi dedim. Səhəri gün Tofiqi İcra Hakimiyyətinə dəvət edib, təklifimi və Bakıya təsdiq üçün göndərmək istədiyimi deyəndə böyük sevinclə qarşılayıb, təşəkkürünü bildirdi. Beləliklə, Müdafiə Nazirliyinin əmri ilə 817 sayılı Xocalı ərazi Özünümüdafiə Batalyonu yaradıldı və Tofiq Mirsiyab oğlu Hüseynov batalyonun komandiri təyin olundu.

Batalyonun geyim, yemək, silah-sursat təminatında çox çətinliklərimiz var idi. Tərkibi yalnız Xocalılardan ibarət olmaqla hamısı mülki şəxslər olan insanlara təlim keçmək, onları formalaşdırmaq çox çətin olsa da bu işi Tofiq öz öhdəsinə götürdü. Onu da qeyd edirəm ki, Xocalı batalyonu yaradılan gündən Xocalı faciəsinə qədər yüksək səviyyədə müdafiə qabiliyyəti göstərmiş və uğurlu döyüşləri olmuşdur.

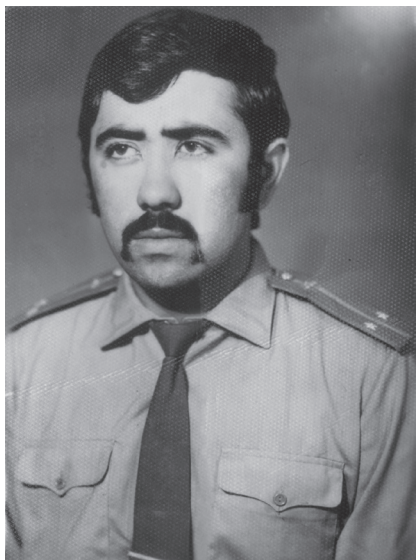
Müdafiəmiz yaxşı təşkil olunsa da, biz iyirmidən çox erməni yaşayış məntəqəsinin, altmış minlik erməni əhəlisindən ibarət olan Xankəndi şəhərinin, Şərqi istiqamətindən Əsgəran qəsəbəsi və ətrafımızdakı iyirmidən çox erməni kəndlərinin mühasirəsində idik. Ermənilər dəfələrlə Xocalıya hücum etmiş, lakin Xocalı döyüşçüləri hücumların qarşısını məharətlə almışdır. Amma son hücum zamanı təkcə ermənilər deyil, Rusiyanın tabeliyində olan 366-cı motoatıcı alay, çoxlu sayda hərbi texnika və canlı qüvvə Xocalıya yeridildi. Xocalı batalyonu onların qarşısını almaq gücündə olmasa da Xocalı döyüşçüləri son ana qədər müqavimət göstərdilər. Tofiq son nəfəsinə qədər doğulub, boya-başa çatdığı Xocalını tərk etməyib mübarizə apardı və qəhrəmanlıqla şəhidlik zirvəsinə ucaldı.

Vətən Tofiq Hüseynov kimi igid, qorxmaz, fədakar oğullarımızla fəxr edir.

Allahdan Tofiq Hüseynova rəhmət diləyirəm!

Kərim Kərimli (jurnalist)

Tofiq Hüseynov

Tofiq müəllimi şəxsən tanıyanlar bilir ki, mühari-bələrdən, qan-qadalarından uzaq, sülhsevər bir insan idi. Yaşadığı və bütün varlığıyla bağlı olduğu doğma kəndində övladlarımızın yoluna çıraq olacaq peşə yönümü-pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olurdu. Onun fəaliyyətinin qayəsini Vətənin müdafiəsi istiqamətində tədbirlər təşkil edirdi.

Tofiq gənclərimizə Vətən sevgisini, torpaq məhəbbətini tükənməz həvəslə təlqin edir, yeniyetmə oğul

övladlarımız üçün kişilik məktəbinin təməlini qoyur, qeyrət, ləyaqət, təəssüb meyarlarının göz açdıqları diyardan başladığını böyük şövqlə aşılıyordu.

Tofiq hədsiz təvazökarlığından gördüyü işlərin başqasının adına çıxarılmasına sanki belə də olmalıymış kimi yanaşar: «Mənə Vətəni qorumaq lazımdır, yalançı ad-san, şöhrət yox»- deyərdi. Hər kəsin yadında 38 yaşında əbədiləşən, sevgilə xatırlanan Tofiqi xatırlamağı və xatırlatmağı özümə borc bilirəm.

Fəxr edirəm ki, qəhrəmanı şəxsən tanımaq, sağlığında görüşüb onunla həmsöhbət olmaq mənə də qismət olub.

Əgər: «Şəhid ruhu həmişə başımızın üstündədir»-

deyənlər haqlıdırsa, inanıram ki, indi Tofiq Hüseynov cəmiyyətimizə nümunə göstərilən övladlarıyla fəxr edir.

1981-ci ildə onu Əsgəran Xalq Maarif Şöbəsinə hərbi inspektor təyin etmişdilər.

Həmyerlilərinin dediyinə görə atası Mirsiyab kişi və anası Minəş xanım lap körpəlikdən Tofiqə el-obaya, halal zəhmətə, torpağa, insanlara məhəbbət hissini aşılamışdılar.

1988-ci ildən Xocalı müntəzəm separatçıların, sonralar isə işğalçı yaraqlıların hücumuna məruz qaldı.

Xocalıda hərbi sahəni başqalarına nisbətən daha yaxşı bilən Tofiq kəndin müdafiəsinin, əhalinin təhlükəsizliyinin təmin olunmasının cavabdehliyini böyük məsuliyyət hissilə öz öhdəsinə götürmüşdü. Bu səbəbdən də Xocalıda yaradılan ilk Özünümüdafiə Batalyonunun təşkili məhz onun adı ilə bağlıdır.

Tofiq Hüseynovun nüfuzu və bacarığı yaşayış məntəqələrinin qorunmasının komandanı kimi ağır işi çiyinlərinə götürməsinə imkan verirdi. Beləcə o, qanlı-qadalı döyüş meydanına atıldı. Tofiq Hüseynov şəhid olan günə qədər uğurlu gizli kəşfiyyat əməliyyatlarının, tədbirli hücumların həyata keçirilməsinə, tamamilə mühasirədə olan Xocalının müdafiəsi işinə rəhbərlik etdi.

Tofiqin göstərdiyi fəvqəladə şücaəti ona «Mixaylo» ləqəbini qazandırdı. «Mixaylo» həm də onun adının düşməndən gizli saxlanılması üçün düşünülmüş təxəllüs idi.

O vaxtlar tez-tez bu cür məlumatlar yayılırdı:

«İşğalçı və separatçı erməni quldurları Noraguğ kəndindən Xocalını davamlı top atəsinə tuturlar. Tofiq həmin yeri müəyyənləşdirərək erməni qurğularını məhv edib».

«Məşəli kəndinə hücum edən ermənilərə qarşı mübarizədə Tofiq Hüseynov neçə-neçə erməni yaraqlısını məhv edib».

«Mehdikənd kəndində yerləşən erməni quldurlarının

artilleriyası, «Alazan» qurğusu partladılmış, quldur və terror yuvasına çevrilmiş köhnə ferma darmadağın edilmişdir. Tofiq Hüseynov on erməni yaraqlısını əsir götürmüşdür».

Məhz bu əməliyyatdan sonra qəhrəmana mayor rütbəsi verildi.

Onun adı dildən-dilə düşüb bütün Qarabağda tanındı. Erməni narsistləri «Mixaylo»nun kimliyini müəyyən edib, imkan düşən kimi nəyin bahasına olursa olsun, onu aradan götürməyi düşünürdü.

Ondan əmanət qalmış övladları həm atasızlığın, həm də anasızlığın çətinliyinə, həsrətinə, nisgilinə dözdülər. Təbii, dövlətimiz onlara lazımı diqqət, qayğı göstərüb Milli Qəhrəman övladları kimi bütün imtiyazlı güzəştlərlə təmin edib. Lakin dirəyi qızıldan olanların belə ata-anasız, xüsusilə şəhid olmuş valideynlərsiz, hələ üstəlik Vətənsiz böyüməsi heç də asan deyildi. Amma onlar qəhrəman atalarının adını daim yüksək tutub, ali təhsil alıb uğur qazandılar, od-ocaq sahibi oldular...

Hər kəs kimi Qarabağın azadlığına sevinşələr də hələ gözləri yolda, qəlbləri intizarda Xocalıya gedən yolların açılacağı ümidilə yaşayırlar. Bu gün Şəhidlər Xiyabanını özünə əbədi mənzil seçən atalarının məzarını ziyarət eddikləri kimi baba-nənələrinin, əmisinin və onlara bu dünyanı bəxş edib, bu qətləmdə həyata əbədi əlvida deyən analarının müqəddəs ruhu dolayan torpağın həsrətindədilər. Güman edirəm ki, o gün çox da uzaqda deyil.

İnşallah, gün gələr Xocalılar öz yurd-yuvalarına qayıdanlar və bu zaman həm Tofiqin, həm də Xocalı qurbanlarının ruhu şad olar.

İgid qardaşımız, əyilməz qəhrəman Tofiq Hüseynovun xatirəsi Azərbaycan xalqı yaşadığıca yaşadılacaqdır.

Qardaşı Hüseynov Akif Mirsiyab oğlu

“MİXAYLO”NUN SON DÖYÜŞÜ

Qarabağ hadisələrinə qədər doğulub-böyüdüyü və son nəfəsinə qədər torpağına, daşına sadıq qaldığı Xocalıda şagirdlərinə hər b sənətinin sirlərini öyrədən sadə, gülə-rüz bu gəncin daxilində sarsılmaz iradəli, cəsur bir qəhrə-man yatdığı kimsənin ağlına gəlməzdi.

Məlum hadisələr başlayan ilk gündən hələ rayon sta-tusu almayan kəndin müdafiəsi istiqamətində tədbirlər görür, baş verəcək faciələrdən çıxış yolları axtarırdı.

Məktəbdəki təlim silahları, kəndlilərdə olan ov tüfəng-ləri yerli milis əməkdaşları və sovet ordusu tərəfindən yığışdırıldığından kənd tam müdafiəsiz qalmışdı. Ətraf rayonlardan gizli şəkildə Xocalıya ov tüfəngi, tapança, el arasında beşatılan deyilən qısalüləli tüfəng gətirilir, ən etibarlı sayılan kənd sakinləri silahlandırılırdı. Hərbi ko-mendatura evlərdə müntəzəm qəfləti yoxlamalar aparır, silah aşkar etdikləri şəxsləri uzunmüddətli həbsə məhkum edirdilər. Ona görə də sakinlər silahları evdən xeyli aralı torpağa basdırırdılar ki, aşkarlanan silahların kimə məx-sus olduğunu müəyyən etmək mümkün olmasın. Yerli sa-kinlərdən yığılan silahlar ermənilərin nəzarəti altında Əs-gərana aparılır və özümüzə qarşı istifadə olunurdu. Eyni zamanda isə Ermənistan fəal şəkildə Qarabağda olan er-məni separatçılarını silahlandırır. Rəsmi Bakı baş verən-ləri soyuqqanlıqla izləyir, nə erməni əhatəsində olan məntəqələrin müdafiəsini təşkil edir, nə də bu istiqamətdə bir tədbir görür, əksinə müəyyən səlahiyyət sahibləri buna cəhd edən insanlara divan tuturdu.

1990-cı ilin mayında məzuniyyətdə idim. Hava yenidən qaralırdı. Atamla arxın yanında dayanıb söhbət edirdik.

Həyət qapısı açıldı. Gələn Tofiq idi. Görüşüb, hal-əhval tutub işarə ilə məni kənara çağırdı:

- Səhər Yevlağa gedə bilərik?

- Nə olub?

- Maşınımı milis şöbəsində saxlayıblar - dedi.

Atam nə baş verdiyini soruşsa da, ona heç nə bildirmədik.

Səhər tezdən Yevlağa yola düşdük. Yol boyu başına gələnləri danışdı:

- Kənd Sovetinin sədri Elman Məmmədov vəziyyətin getdikcə ağırlaşdığını, kəndin müdafiəsi üçün silah-sursat almaq üçün əlaqələrimin olub-olmadığını soruşdu. Müəyyən araşdırmalardan sonra Elman müəllimə Şamxor tərəfdən olan hərbi hissədən iki min manata «Kalaşnikov» avtomatı ala biləcəyimizi dedim. Onun mənə verdiyi dörd min manatın üstünə iki min manat da əlavə edib üç ədəd «Kalaşnikov» almaq üçün axşam tərəfi Yevlağa gedib, maşını Yun zavodunun yaxınlığında gediş-gəlişin az olduğu yolun kənarında saxladım. «Jiquli» markalı nömrəsiz avtomobildə gələn dörd nəfər maşından düşüb: - «Pul hazırdır? Silahı gətirmişik» - dedi. Mən hazır olduğunu bildirəndə mənim maşınımın qapısını açıb oturdular.

Arxada əyləşən bir nəfər gözlənilmədən boynuma kəndir ataraq məni boğur, yanımda əyləşən isə əllərimi tutmuşdu. Məni kəndirlə maşının ön oturacağına bağlayıb, pulu da götürüb aradan çıxdılar.

Yoldan ötən bir sürücü maşını saxlayıb mənə yaxınlaşdı, lakin məni bu vəziyyətdə görüb, kömək etmək əvəzinə maşına oturub sürətlə ordan uzaqlaşdı.

Bir qədər keçmiş milis əməkdaşları gəldi. Baş verənləri olduğu kimi danışdım. Məni milis bölməsinin təcridxanasında iki gün saxladıqdan sonra dedilər ki, maşın qalsın,

sən get beş min manat gətir bu işi bağlayaq, yoxsa silah alverçisi kimi bir neçə il həbs cəzası alacaqsan.

Artıq Yevlaxda gedəcəyimiz ünvana çatmışdıq. Milis şöbəsində bizi mayor rütbəli cinayət-axtarış bölməsinin əməkdaşı qəbul etdi. Mənim milis zabiti olduğumdan xəbərsiz olan bu adam vətənpərvərlikdən, humanizm prinsiplərindən xeyli danışib əlavə etdi ki, guya peşəsini və hi-mayəsində üç azyaşlı övladı olduğunu nəzərə alaraq Tofiqə kömək etmək istəyirlər. Mənim bu «canıyanan» mayora rüşvət əvəzi deyəcəklərim olduğu üçün Tofiqdən dəhlizdə gözləməsini xahiş etdim. Çünki böyük qardaş kimi onunla aramızda pərdə vardı. Milis mayoruna ən ağır ifadələrlə həddini bildirib əclaflığının, şərəfsizliyinin əvəzini qaytarırdım ki, səs-küyə vaxtı ilə Ağdamda bir yerdə işlədiyim həmkarlarım gəlib bizi ayırdılar.

Nə soyğunçuluq edənlər tapılır, nə də hadisənin araşdırılması üçün cinayət işi açılırdı, əvəzində isə heç o alacağı silahın üzünü görməyən bir adama “silah alverçisi” damğası vurulur, qanunsuz həbs olunurdu. Ermənilər Livandan Ermənistanı silah daşıyır, Qarabağ ermənilərinə pulsuz silah paylanırdı. Silah alıb elini, obasını, torpağını qorumaq üçün balalarının dolanışığından kəsən müəllim isə öz üz qaralarımız tərəfindən şərlənərək ya həbs olunacağı, ya da rüşvət veriləcəyi təqdirdə sərbəst buraxılacağı ilə hədələnirdi.

Sovet rəhbərliyinin himayədarlığı ilə ayağı yer alan erməni separatçıları daha da azğınlaşmışdı. Hər tərəfdən erməni yaşayış məntəqələrinin əhatəsində olan, artıq rayon statusu almış, yeni salınmış qəsəbələr hesabına böyük şəhərə çevrilmiş Xocalını az sayda milis qüvvələri və məhdud sayda silahı olan kənd sakinləri qoruyurdu. Sovet rejiminin süqutundan sonra yaranan Müdafiə Nazirliyi həmsərhəd rayonlarda ilk Özünümüdafiə Batalyonu yaratdı.

Yaradılan beş batalyondan biri Xocalıda Tofiq Hüseynovun təşəbbüsü ilə yaradılmışdı. Kənd sakinləri artıq rəsmi şəkildə Milli Ordumuzun əsgər və zabitləri kimi xidmətə başlamışdılar. Batalyonun qərargahı Xocalı kəndinin klubunda yerləşirdi. Şəxsi heyəti 170 nəfər olan batalyonda silah və geyim forması çox az idi. Təminatı zəif olmasına baxmayaraq batalyon qısa müddətdə xeyli uğurlu döyüş əməliyyatları keçirmişdi. Mehdikənd istiqamətində Xocalının reaktiv silahlardan atəşə tutulması nəticəsində məntəqə dağıdılmış, yaxınlıqda olan Noraguğ kəndinin postu və orada olan artilleriya qurğusu sıradan çıxarılmışdı. Meşəli kəndinə ermənilərin qəfləti hücumunun qarşısı cəmi on nəfərlik qüvvə ilə alınmış, ermənilər itki verərək geri çəkilmışdilər.

Dünənə qədər şagirdlərinə təlim silahlarından dərs kəçib hədəfə sərrast atəş açmağı, şərti düşmənə qələbə çalmağın yollarını səbr və təmkinlə öyrədən müəllim bu gün təlim silahı ilə deyil, döyüş silahı ilə azğın düşmənin üzərinə gedirdi. Uzun illərin hərbi müəllimi komandır, şagirdləri isə müsəlləh əsgərə çevrilmişdi. İllərlə çəkdiyi əziyyətin, tədris etdiyi hərbi hazırlıq fənninin bəhrəsini görən müəllim yetirmələrinin bacarığından qürur duyurdu.

Tək zahiri görünüşü ilə deyil, qorxmazlığı və cəsurluğu ilə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Mehdi Hüseynzadənin «Mixaylo» ləqəbini qazanmış Tofiq Hüseynov və rəhbərlik etdiyi silahlı qüvvələr haqqında əfsanələr dolaşsa da yüksək təvazökarlıq hissindən bunun mətbuata və televiziya kanallarına sızmasına mane olurdu. Hər zaman Xocalı şəhərinə gələn mətbuat nümayəndələrinə: “Hələ yazılası, çəkiləsi heç nə etməmişik. Düşməni torpaqlarımızdan çıxardıqdan sonra sizi dəvət edəcəyəm” - deyirdi.

Xocalı faciəsinə qədər yalnız bir dəfə batalyonun döyüşçü qızı Fəmilə Salmanqızı «Xocalının Mixaylosu» başlığı altında «Səhər» qəzetinə kiçik bir yazı vermişdi.

Günü-gündən böyüyən şəhərin müdafiəsi çətinləşirdi. Şəhər dörd tərəfdən erməni yaşayış məntəqələrinin əhatəsində idi. Düşmənin silahlı qüvvələri ətrafdakı yüksəkliklərdə yerləşdiyindən şəhərin bütün nöqtələrini nəzarətdə saxlaya bilirdi. Zəruri avadanlıq-mühəndis istehkam qurğuları, texnika olmadığından şəhər müdafiəçiləri tələsik qazılmış xəndəklərdən səngər kimi istifadə edirdi ki, bu da zirehli texnikanın qarşısında dayanmaq üçün yetərli deyildi. Ön təhlükəli sahə isə 366-cı alayın səhra poliqonunun yerləşdiyi Bozdağın ətəyi idi. Tofiq Hüseynov peşəkar hərbiçi kimi vəziyyətin acınacaqlı olmasını, əldə olan yüngül atıcı silahlar və canlı qüvvə ilə şəhərin müdafiəsinin mümkünsüz olduğunu bilsə də son ana qədər ümidini itirmir, verilən vədlərin gerçəkləşəcəyinə, yəni Xocalının mühasirədən çıxarılacağına inanırdı.

Müdafiə Nazirliyinin batalyona ayırdığı zəruri avadanlığın təyinat yerinə çatdırılması böyük bir problemə çevrilmişdi. Quru yolu bağlı olduğu üçün yükləri yalnız vertalyotla Xocalı şəhərinə çatdırmaq mümkün idi. Vertalyot gecikəndə isə Tofiq əsgər çantasına bir qədər patron, əl qumbarası yığıb gecə ilə meşədən keçib Xocalıya dönürdü. Yüklər isə ancaq vertalyotla göndərilirdi. Vertalyotun heyəti rus olanda isə buna imkan vermirdilər. Hərbi təyinatlı yükləri deyil, ancaq ərzaq apara biləcəklərini deyirdilər. Axırındı yükü 13 fevralda məcburən Gəncə dəyirmanında doldurulmuş un kisələrinin içində göndərirdik. Bu Xocalıya uçan son vertalyot oldu. Kərkicahan, Cəmilli, Malbəyli, Quşçular kəndi işğal olunduqdan sonra yandırılan cəsədlərin iyi Xocalıya gəlirdi. Şəhərin az saylı müdafiə qüvvələrindən başqa şəhərdə bir neçə min dinc əhali qalmışdı ki, onların da əksəriyyəti qocalar və uşaqlar idi. Meşə yolu ilə ermənilərin əhatəsindən çıxmaq böyük itki

bahasına mümkün idi. Digər tərəfdən də rəsmi Bakı: «bu gün-sabah gəlirik» - deyib Xocalı sakinlərini aldadırdı.

Hələ yollar tam bağlanmamış atama dedim ki, yaşlıları, qadınları və uşaqları vertalyotla Ağdama aparım. Tofiqlə Bakir qalıb şəhərin müdafiəsində dayansın. Atamla anam:

- Biz valideynlərimizin qəbrini qoyub heç yerə gedə bilmərik.

Akif Hüseynov Tofiq Hüseynovun övladları ilə

Tofiq isə:

- Komandir öz ailəsini şəhərdən çıxarsa, bu ruh düşkünlüyü yaradacaq. Əhali şəhərin müdafiə olunacağına inamını itirəcək - dedi.

Xocalı faciəsinə sayılı günlər, saatlar qalırdı. Əhali isə boş vədlərlə aldadılırdı.

1992-ci il fevralın 25-də axşam-tərəfi 366-cı alaya məxsus zirehli texnika səhra poliqonu tərəfə Bozdağın ətəyinə toplanırdı. Bu texnikaların qarşısını alacaq nə silah, nə də qorunmaq üçün yetərli istehkamlar vardı. Şəhəri müdafiə

edən batalyonun qərargahı bu istiqamətdə yerləşdiyindən Bozdağa daha çox texnika cəmlənmişdi. Artıq tanklar və BMP-lər şəhəri intensiv atəşə tuturdu. Dinc əhali arasında itkiyə yol verilməsin deyərək rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Elman Məmmədov Qarqar çayını keçib ancaq meşədə qorunmağın mümkün olduğunu bildirdi. Tofiq bu məqsədlə batalyon döyüşçülərindən bir qrupunu ayıraraq Elman müəllimə dedi ki: «Siz camaatı çıxarın, mən çalışacam düşmənin qarşısını alım, erməni ancaq mənim cansız cəsədimin üstündən keçib Xocalıya daxil ola bilər».

Əhalinin şəhərdən köçürülməsi başlamış, əsgərlər və milis əməkdaşları sakinləri qrup halında toplayıb güllə yağışı altında qalan şəhərdən Kətiyin meşəsinə aparırdılar. Ruslardan qənimət götürülmüş köhnə BRDM ilə Tofiq postlara gedir, əsgərlərə möhkəm dayanmağı tapşırır, vəziyyətin ağır olduğu yerlərdə özü döyüşə girirdi.

Getdikcə döyüş şiddətlənir, onsuz da qıt olan hərbi sursat tükənirdi. Tofiq yanında qalmış sonuncu əsgərləri Müşviq və Vahidə: «Siz də şəhərdən çıxın» - deyir. Əlindən yaralanmış Vahid onu tək qoymaq istəməsə də Tofiq ısrar edir.

Sonralar Vahid danışdı ki:

- BRDM-lə evə gəldik. Tofiq düşüb evləri yoxlayıb çıxdı. Yanacaq olmadığı üçün zirehli maşını orada qoyduq. Piyada məktəbə tərəf gəldik. Küçələrdə heç kim görünmürdü. Mənə dedi ki, çayın kənarı ilə get. Oranı güllə tutmur, dəmiryol körpüsünün altından keçib meşəyə qalx. Mən şəhərdən çıxmayacağam.

Səhərə yaxın erməni-rus birləşmələri Xocalıya daxil olur. Batan gəmini ən axırda tərək edən kapitan kimi Tofiq şəhərdə kimsənin qalmadığına əmin olub Kətik meşəsinə çəkilir.

Axşamdan yağan güclü qar və şaxta buzlu Qarqar çayını keçən insanlara cəhənnəm əzabı yaşadırdı. Ermənilər qrup şəklində meşələrdə silahsız xocalıları qarət edir, girov götürür, işgəncə ilə öldürürdülər.

Uç gün meşədə qalan Tofiq Kətik dağının zirvəsində mühasirəyə düşür. Xocalı qartalı ölümü erməniyə təslim olmaqdan üstün tutur və şəhidlik zirvəsinə ucalır. Onun son döyüşü haqqında məlumatı bir ay sonra cəsədin götürülməsi üçün Əsgərana gedən Hindarx kəndinin sakinləri Tahir və Viladim Hüseynov qardaşlarına Tofiqi yaxından tanıyan əsgəranlı bir erməni söyləmişdi.

Mən onun Kətiyin meşəsində döyüşməsi xəbərini xilas olub gələn insanlardan öyrənmişdim.

Girovluqdan qaytarılan bir nəfər mənə Əsgəran milis şöbəsində əsir saxlanılarkən xocalıların çörəyini yeyib, onlara qənim kəsilən daşnaq tulası, Xocalı soyqırımına görə

axtarışa verilmiş Karo adlı daxili xidmət baş leytnantı əlində olan «Kalaşnikov» avtomatı, «Makarov» tapancası və əynindəki zirehli gödəkcəsini ona göstərib, öyünərək: «Komandirinizin silahıdır» - deməsindən danışdı. Artıq Tofiqin şəhid olduğunu anladım. Çünki o sağ olsaydı, onun silahına heç bir erməni yaxın düşə bilməzdi.

Təxminən bir ay da-

vam edən danışıklardan sonra çox böyük çətinliklə ermənilərdən Tofiqin nəşini aldım. Onun arzusuna görə Bakıda Şəhidlər Xiyabanında dəfn etmək üçün Üçoğlan kənd xəstəxanasından təcili tibbi yardım maşınında Bakıya gətirdim.

Dəfndə iştirak etmək üçün Hindarx, Üçoğlan, Quzanlı, Nəmirli kəndlərindən xeyli adam gəlmişdi. Vida mərasimi keçmiş 26-lar bağının yanında olan qərargahda təşkil olunmuşdu. Tofiqin cənazəsini çiyinlərinə götürüb qərargahdan Şəhidlər Xiyabanına üz tutan insan axını cənazəni maşına qoyaraq yolumuza davam etməyə güclə razı saldıq.

Şəhidlər Xiyabanına toplaşmış saysız-hesabsız insanları gördükdə sanki daxilən rahatlıq tapır, igidliyi ilə ölməzliyə qovuşan «Mixaylo»nun xalqımız tərəfindən nə qədər sevildiyinin şahidi olurdum. Bu gündə qəbri üzərində düzülmüş təqərrüflər onun qədirbilən xalqımız tərəfindən unudulmadığının bariz nümunəsidir.

Ramiz Əhəd oğlu Qəhrəmanov **(Xocalı rayon Cəmilli kəndi)**

Mən Xocalı rayonunun Cəmilli kəndində səkkiz illik məktəbi bitirib orta təhsilimi 2 nömrəli orta məktəbdə davam etdirmək üçün Xocalıya getdim. Dərs ilinin ilk günü məktəbin həyatında müəllimlər arasında hərbi formada, çox səliqəli geyinmiş gənc bir oğlan gördüm. Bu bizim Hərbi hazırlıq müəllimimiz Tofiq Hüseynov idi. Şax qamətli, dərsdən kənar vaxtlarda da peşəkar hərbiçi yerləşli, gənclərə nümunə olacaq Tofiq müəllim sanki hərbiçi olmaq üçün doğulmuşdu. O dövrün tələblərinə görə Hərbi hazırlıq dərsləri rus dilində keçirilirdi. Tofiq müəllim bir kəlmə də Azərbaycan dilində danışmırdı. Doğrusu bu bizə cansıxıcı gəlirdi. Ancaq iki-üç aya Tofiq müəllim bu dərsi bizə elə sevdirdi, elə öyrətdi ki, hər həftənin cümə gününü səbrsizliklə gözləyirdik, xüsusilə praktiki təlim günlərini.

Tofiq Hüseynovdan dərs almış şagirdlər hərbi avadanlıqlardan hərbi xidmət keçmiş əsgərlər qədər məlumatlı olurdu. Bizim sinfimizin bütün şagirdləri hərbi andı əzbər bilir, qumbaranın və avtomatın növlərini, sökülüb-yığılmasını, atəş silahlarını, bioloji silahlardan qorunma yollarını, ələhqazdan, respiratorlardan istifadə qaydalarını, atəş hazırlığını mükəmməl mənimsəmişdilər. Tofiq Hüseynov dərs prosesi zamanı nə qədər ciddi idisə, dərsdən kənar bir o qədər mülayim və mehriban idi.

Tofiqin əsl hərbi məharəti Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı özünü büruzə verdi. Əsgəranda yerləşən Hərbi Komissarlıqla əlaqə kəsildikdən sonra Tofiq Hüseynov bu vəzifəni özü icra edirdi. Ermənilərin hərbiyə lazım olan sənədləri azərbaycanlılara vermədiyi vaxtlarda Tofiq Hü-

seynov Əsgərana Hərbi Komissarlığa gedərək, erməniləri saymadan həmin sənədləri nə yolla olursa olsun alıb gətirir, hərbi çağırış yaşlı gənclərin hərbi xidmətə yola salınmasını şəxsən özü həyata keçirirdi.

Hadisələrin gərginləşdiyi zamanlarda Tofiq Hüseynov ətrafına topladığı gəncləri imkan daxilində silahlarla təmin edib, Cəmilli kəndində də dəstə yaradıb onları silahlandırırırdı. Elə bir gərgin nöqtə, çətin döyüş olmayıb ki, “Mixaylo” orada olmasın.

Dövlətimiz tərəfindən layiq olduğu Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı fəxri adı ilə qiymətləndirilən Tofiq Hüseynov mənim uşaqlıq xatirələrimdən bu günə qədər dəyişməz bir adla qalıb-yaxşı müəllim, qayğıkeş insan, əsl hərbi kimi.

Ölümünü fikirləşən insan qəhrəman ola bilməz. Tofiq Hüseynov Xocalı soyqırımı zamanı əzizlərini-hər iki valideynini, qardaşını, həyat yoldaşını, mənim sinif yoldaşım olan baldızı Məhbubəni və onun övladlarını, yaxın qohumlarını itirdi, ancaq itirmədiyi bir varlıq qaldı-təmiz ad, öz həyatını qurban verib erməni quldurlarından xilas etdiyi insanların qəlbindəki ölməzlik zirvəsində olan şəhid Tofiq Hüseynov!

Ramil Məmmədli (hərbi jurnalist)

Ermənilər Azərbaycana qarşı işğal yürüşünə başlayan da sakit həyatını yaşayan xocalıların heç ağlına da gəlməzdi ki, bir neçə il keçəcək, bu şəhərin dinc sakinləri soyqırırma məruz qalacaq, yüzlərlə məsum insan vəhşicəsinə öldürüləcək, şəhər külə çevriləcək. O qanlı günə hələ 3 il var idi.

1988-ci ilin qış aylarında Xankəndində separatçılar niyyətlərini açıq şəkildə bəyan edir, şəhərin küçələrində odlu-alovlu çıxışlarla aksiyalar keçirirdilər. Ermənilər Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayətini Ermənistanla birləşdirmək niyyətini açıq şəkildə bəyan edirdi. Xankəndində alovlanan bu atəşin adı «Miyasum», yəni “birlik” idi. Bir neçə ay ərzində İrəvanda və xaricdə fəaliyyət göstərən erməni təşkilatlarının maddi və ideoloji dəstəyilə bu alovun dalğası bütövlükdə Qarabağı bürüdü. 1989-cu ildə demək olar, hər gün erməni silahlı qruplaşmaları azərbaycanlılara məxsus nəqliyyat vasitələrinə, avtobuslara, yaşayış məntəqələrinə hücum edir, etnik təmizləmə siyasətini açıq şəkildə həyata keçirirdilər. Belə gərgin vaxtlarda Bakı heç bir təhlükəsizlik tədbirləri görmədiyi üçün qarabağlılar özləri kəndlərini, el-obalarını qorumaq məcburiyyətində qaldılar.

Qısa zamanda Tofiq döyüş bacarığı və qəhrəmanlığı ilə ermənilərin qorxulu kabusuna çevrildi. Məşəli kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə düşmən hərbi birləşməsinə vurulan zərbədən sonra ermənilər Tofiqi öldürən şəxsə pul mükafatı təyin etmişdi.

«Mixaylo» ləqəbilə tanınan Tofiq Hüseynovun komandiri olduğu tabor Xocalı ətrafındakı erməni hərbi birləşmələrinə bir-birinin ardınca zərbələr endirir, onla-

rın şəhəri mühasirəyə salmaq cəhdlərinin qarşısını alırdı. Mehdikənd yaşayış məntəqəsində qazanılan uğurlu hərbi əməliyyatdan sonra Tofiq Hüseynova mayor rütbəsi verilir.

Balaca Tofiq Hüseynov babasının məzarı başında

Bu gün komandirin ailə ocağında onun adını fəxrlə daşıyan nəvəsi böyüyür. Yeniyetmə Tofiq Hüseynov babasının hərbiçiyə yolunu davam etdirməyi qarşısına məqsəd qoyub. Düşmənin hiyləsi və məkri varsa, bizim də qəhrəman Tofıqlarımız var...

Murad Hüseynov (oğlu)

30 il keçir...

Xocalı hadisələri başlayanda mən hələ uşaq idim. Atamı həmişə hərbi geyimdə görərdim. O evdə çox az olurdu. Atam cəsur, qorxmaz, mərd bir insan idi. Onun üçün Vətən böyük anlam daşıyırdı. Xocalı Özünümüdafiə Batalyonu yaradılanda atamın cəsurluğuna görə onu həmin batalyonun komandiri seçdilər. Başçılıq etdiyi dəstə ancaq Xocalını deyil, ətraf kəndləri və qəsəbələri də erməni hücumundan müdafiə edirdi. Xocalı sakinlərindən eşitdiyimə görə Azərbaycanın üçrəngli bayrağını ilk dəfə Xocalıda atam qaldırıb.

Etdiklərini heç vaxt dilinə gətirməyən atam necə oldu-sa, bir gün evdə Meşəli əməliyyatı barədə danışdı:

- Sovet dövründə «Zavod» adlandırılan bu kənd Qırxqız dağının ətəyində və ermənilərin yaşayış məntəqəsi olan Badara, Xanyurdu və Daşbulaq kəndlərinin yaxınlığında yerləşirdi. Badara çayının mənsəbi hər tərəfdən dağlar, meşələrlə əhatə olunan təbiətin dilbər guşəsi Meşəlinin yuxarisindən, Qırxqız dağlarından başlayırdı. Ermənilər bu cənnət guşəsindən azərbaycanlıları uzaqlaşdırıb kəndə sahib olmaq istəyirdilər.

1991-ci ilin sonlarında erməni yaraqlıları kəndi mühasirəyə alır, "Apokalipsis" filmində olduğu kimi səhərin əlaqədarlığında hər tərəfdən avtomat və pulemyotlardan atəşə tuturlar. Kəndi mühafizə edən milis əməkdaşlarından da, dinc sakinlərdən də ölənlər və yaralananlar olurdu. Az güclü səyyar stansiya vasitəsilə mərkəzə hadisə barədə məlumat verib təcili kömək göndərilməsinin vacibliyini bildirsələr də ölkə rəhbərliyi bu işi Ağdam qərargahına həvalə etməklə öz borcunu bitmiş hesab edirdi. Qərargahdan boş bir «Mİ 8» vertalyotunu Xocalıya, Xocalı şəhər rəhbərliyi isə

on nəfər özünümüdafiə və milis əməkdaşlarını mənim rəhbərliyim altında həmin vertalyotla Meşəli kəndinə köməyə göndərdi. Vertalyotu ermənilər vura bilməsin deyə pilota dedim ki, Meşəlidən kənarda Qaragav deyilən əraziyə yaxın yerdə eniş etsin. Oradan Meşəliyə doğru irəlilədik. Həç yerdən kömək gəlməyəcəyini bilən ermənilər qəfləti hücumdan təşvişə düşüb, itki verərək geri çəkildilər. On bir nəfərlik dəstə ermənilərin sayca üstün olan qüvvələrini pərən-pərən etdi. Keçmiş şagirdlərim - Xəqani, Rəfayıl, Yadigar, Mahir və başqaları illər boyu tədris etdiyim dərsin hədəf olmadığını bu döyüşdə sübut etdilər.

Evlərdən birində azyaşlı qızın qarın nahıyyəsindən aldığı güllə yarasını sarımaq üçün heç nə tapa bilmədim. İnfeksiyanın qarşısını almaq üçün arıçılıqla məşğul olan evlərdən birindən təmiz bal tapıb yaranın içinə doldurdum və təmiz döşəkağı tapıb yaranı sarıdım. Axşam Meşəliyə əlavə milis qüvvələri gəldiyi üçün biz yaralı qızı da götürüb Xocalıya qayıtdıq.

Həmin körpə qız bu gün də yaşayır, ancaq o vaxt başına gələnləri bəlkə də xatırlamır...

Mən fəxr edirəm ki, məhz Tofiq Hüseynovun oğluyam! Hər zaman onun adını uca tutub ləyaqətlə daşımağa və onun adına layiq olmağa çalışıram.

T.Hüseynov qardaşı Bakir ilə

T.Hüseynov h/y Məxmər ilə

Şamil Sabiroğlu **(Qarabağ müharibəsi veteranı)**

Nə vaxtsa Tofiq Hüseynov kimi vətənpərvər və işgüzar insanla dost olmağım la qurur duyuram.

Dövlət müstəqilliyini qorumaq naminə bu xalq 20 Yanvar faciəsini, Xocalı soyqırımını, Şuşa, Laçın, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Xocavənd, Qubadlı, Kəlbəcər... faciələrini yaşadı.

1990-cı ildə şəhərin müdafiəsinə dəstək olmaq üçün Xocalıya getdim. Xocalı Şəhər Sovetinin sədri, məlum soyqırım zamanı şəhid olmuş Şöhrət Həsənov, Xocalının qurulmasında xidməti olan Yavər Əzimova, Eldəniz Allahverdiyev, Rövşən Həsənov, Ələsgər Novruzov, Xocalı Ərazi Özünü Müdafiə Taborunun komandiri Tofiq Hüseynov, onun qardaşı taborun döyüşçüsü Bakir Hüseynov, taborun tibbi xidmət rəisi Məmməd Nağıyev, «Xocalının səsi» qəzetinin baş redaktoru Sərdar Mehdiyev, şair-publisist Allahyar Xocalı, müxbirlər Səriyyə Müslümqızı, Səbuhi Mehdiyev, Xocalı rayon Sosial Təminat şöbəsinin rəhbəri Şamil Hüseynov, Xocalı Hava Limanı Mühafizə bölüyünün komandiri Əlif Hacıyev bizimlə birgə Xocalının yenidən qurulmasında iştirak edirdilər.

Qısada olsa birgə döyüş yolu keçdiyimiz zaman ərzində Tofiq Hüseynovun necə dostcanlı, səmimi və etibarlı bir insan olduğunun şahidi oldum. Ruhu şad, məkanı cənnət olsun!

*Xocalı balası , dağlar qartalı,
Yağı qarşısında durdu dağ kimi,
Qeyrət dalğalandı onun qanında,
Yenilməz, müqəddəs bir bayraq kimi.*

*Məhəbbət qoxulu arzularını,
Vətənin boynuna taxdı Tofiqim,
Düşmənin başına ölüm ələyib,
Hünərin əlini sıxdı Tofiqim.*

*Daim uca tutdu əsgər andını,
Yurd üçün canından keçdi Tofiqim
Qeyrət bayrağını göyə qaldırıb,
Şəhadət camını içdi Tofiqim.*

*Bir gün Xocalıda şəhid adını,
Ömrünün zirvəsindən asdı Tofiqim.
Yurdun qəhrəmanlıq salnaməsinə,
Xocalı adını yazdı Tofiqim.*

Səkinə Turabqızı

122 sayılı Xankəndi Dairə Seçki Komissiyasının katibi Quliyeva Nailə Etibar qızı

Hər birimizin addımlamağa başladığımız həyat yollarına işıq salan, nur ələyən, əlimizdən tutub bu yolların enişindən, yoxuşundan, keçməkeşlərindən keçirən insanlar var. Mənim həyatımdakı belə insanlardan biri də Tofiq müəllim olub.

Orta təhsilimi Xankəndində alsam da Tofiq müəllimlə tanışlığım Xocalıda olub. Şagirdləri yay tətilini səmərəli keçirməsi üçün Xocalıda orta məktəbin binasında yerləşən əmək-istirahət düşərgəsinə aparırdılar. Səhər tarlada çalışan zəhmətkeşlərə kömək edir, günün qalan vaxtında isə istirahət edirdik. Düşərgəyə gəldiyimiz ilk gündən məktəbin müəllimləri arasında əynində hərbi geyim olan Tofiq müəllim diqqətimi cəlb etdi. Məktəbin hərbi hazırlıq müəllimi işləyən Tofiq müəllim nədənsə mənə çox doğma gəlirdi. Düşərgədə olan şagirdlərə xüsusi diqqət və qayğı

ilə yanaşan Tofiq müəllim vətənpərvər söhbətləri peşəsinə vurğunluğu, hikmətli sözləri ilə bütün şagirdlərin rəğbətini qazanmışdı. Düşərgədə olduğumuz müddətdə o tez-tez bizə baş çəkir, maraqlı söhbətlər edirdi. Düşərgə mövsümündən sonra ən çox onun söhbətləri üçün darıxırdıq və növbəti yay tətilində yenidən Xocalıya gedəcəyimizi səbrsizliklə gözləyirdik.

1984-cü ildə Xankəndi və Dağlıq Qarabağın bir neçə rayon məktəblərinin yaxşı oxuyan yuxarı sinif şagirdlərini istirahət üçün Rostov-Don şəhərinə ekskursiyaya göndərdilər. Qız övladı olduğuma görə, həmçinin yolun uzaqlığını nəzərə alaraq evdə valideynlərim, xüsusilə atam mənə getməyimə tərəddüd edirdi. Lakin ekskursiyaya Tofiq müəllimin rəhbərlik edəcəyini eşidəndə atam icazə verdi. Çünki onu yaxşı tanıyır və böyük hörmət bəsləyirdi. İstirahətə gedən şagirdlər arasında erməni məktəbliləri də vardı. Biz hamımız böyük ruh yüksəkliyiylə ekskursiyaya yollanırdıq. Xankəndindən valideynlərimiz bizi Tofiq

müəllimə tapşırıraq Bakıya yola salırdılar ki, Bakı-Rostov-Don qatarı ilə istirahətə yola düşək. İlk dəfə valideynlərsiz səfərə çıxmağımıza baxmayaraq sanki ata-anamız yanımızdaymış kimi rahat idik. Tofiq müəllim milliyətindən asılı olmayaraq bütün uşaqlara öz övladı kimi qayğı göstərirdi. 12 günlük ekskursiya müddətində biz onunla daha da doğmalaşmışdıq. İstirahət sonu bizi sağ-salamat valideynlərimizə təhvil verən Tofiq müəllimlə bu ayrılıq bizim son vidamız oldu. O zamanlar haradan biləydim ki, Xocalı şəhər 2 sayılı orta məktəbin vətənpərvər hərbi hazırlıq müəllimi Tofiq Hüseynov gün gələcək Xocalı Özünümüdafiə Batalyonunun komandiri olaraq doğulub boya-başa çatdığı, göz bəbəyi kimi sevdiyi torpağının müdafiəsinə qalxaraq Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı olacaq.

Tofiq müəllim hər zaman yaddaşımızda xoş simalı, gülərliz, qayğıkeş bir insan olaraq qalacaq. Mən böyük qürur hissi və fəxarətlə deyirəm: “Nə yaxşı ki, Tofiq müəllimi tanımışam».

Əliquliyev Təşəkkül (döyüşçü)

Hüseynov Tofiq Mirsiyab oğlu ilə həm həmkəndli olmuşuq, həm də bir məktəbdə oxumuşuq. Tofiq möhkəm təməlli, tərbiyəli, ailə dəyərlərinə önəm verilən bir ailənin övladı olub. Onun haqqında danışanda insana xas olan ən yüksək mənəvi keyfiyyətlərin hansından başlayacağı-mı bilmirəm. Tofiq tanıyanlar onun mehribanlığı, qayğı-keşliyi, həssas bir insan olduğu barədə kifayət qədər danışılar. Mən isə onun övlad, ata, həyat yoldaşı, qardaş, dost kimi böyüklüyünü xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Təəssübkeşliyi, qədirlənliyi, doğmaya-yada fərq qoymadan bacardığını əsirgəməməsi onu daha çox sevdirmişdi.

Mən onun rəhbərlik etdiyi batalyonun əsgəri idim. Həmyaşd olmağımıza baxmayaraq Tofiq bizə tabeliyində olan əsgəri kimi yox, ata nəvəsi ilə yanaşır, hər halımızdan hali olur, çətinliklərimizlə maraqlanırdı. Bizimlə bərabər daim postlarda olan Tofiq yuxu nə olduğunu bilməzdi. O qayda-qanuna ciddi riayət edir, əmrə müntəzir əsgər kimi hər zaman ayıq-sayıq torpağının keşiyində dayanırdı. Elə qayda qoymuşdu ki, hər birimizin istirahətinə qədər təmin olunurdu. Beş-altı saat postda dayanıb iki saat dincəldik. Və beləcə növbəli şəkildə bir-birimizi əvəzləyirdik. Onun hər dəqiqəsi döyüş bölgəsində keçir, başımızın üstündə olur, əsgərlərini nəzarətdə saxlayırdı.

Qətliam günü Stepanakertin içi ilə Balıca deyilən ərazidən daxil olan erməni-rus vandalları ağır texnika və silahlarla Mehdi-kənd, Daşbulaq və Noraguğdan keçib Xocalını mühasirəyə aldılar. Biz isə demək olar ki, əliyalın idik. Zirehli texnikaların qarşısında davam gətirə bilməyəcəkləri üçün kənd sakinləri meşəyə Naxçıvanı və

Ağdamla üzbəüz Əsgərana tərəf qaçdılar. Hərə bir tərəfə səpələnmiş, ailələr pərən-pərən olmuş, valideyn övladından, qardaş bacısından, ana körpəsindən ayrı düşmüşdü.

Səhərə yaxın tanklar qazdığımız səngərin 100 metrliyinə qədər gəlmişdi. Əhali kənddən çıxdı, biz isə səngərdə onların zərbələrinə müqavimət göstərəcək silah-sursatımız olmasa da mövqelərimizi qorumağa çalışırdıq. Tək avtomatla tankların, topların, yağan mərmilərin qarşısında dayanmağın mümkünsüzlüyünü dərk etsək də avtomatların patronu bitənədək onların canlı qüvvələrinə qarşı vuruşduq. Saat 4-5 radələrində tanklar artıq səngərə doğru irəliləyirdi. Biz iki dəstəyə ayrılıb postu tərk etdik. Mən dəstəmlə qadınların uşaqların və yaşlıların olduğu Naxçıvanik tərəfə Tofiq Əlif Hacıyev və başqa əsgərlərlə Əsgəranda keçib Şelli tərəfə getmişdilər.

Üç-dörd gün sonra mən üç nəfərlə kəşfiyyat üçün Ağdamın Abdal-Gülablı kəndinə gəldim. Ayrı düşdüyümüz bu günlər ərzində Tofiqdən xəbərsiz idik. Abdal-Gülablıdan Ağdama çıxanda isə artıq Tofiqin şəhid olduğu xəbərini eşitdik.

Bu ağır faciənin üstündən təxmini 30 il keçməsinə baxmayaraq Tofiq onu tanıyanların xatirələrində əzizlənərək yaşayır.

Məmmədov Ülvi Bəkir oğlu (Xocalı sakini)

Mən qısa bir xatirə olaraq onu deyə bilərəm ki, Bakıda oxuyurdum. Ancaq şəhəri sevmədiyimdən tez-tez xüsusilə də tətillərdə Xocalıya «qaçardım». Tofiq müəllim mənim əmim uşaqlarına dərs deyirdi. Bir dəfə mən böyük əmim oğlundan xahiş etdim ki, Tofiq müəllimə desin, mənə də «Kalaşnikov» avtomatını göstərsin və onun haqqında məlumat versin. Bütün oğlan uşaqları kimi mənə də bu silahlar, tanklar, toplar mövzusu maraqlı idi. Mən 5-ci sinifdə oxuduğum üçün bizə hərbi dərs keçilmirdi. Xocalı şəhidi əmim oğlu Azər Vaqif oğlu Məmmədov 8-ci sinifdə oxuyurdu. O mənə dedi ki, indi tətildir, Tofiq müəllimə desək də məktəbin bağlı olduğunu deyəcək. Mən israr etdiyim üçün o məni Tofiq müəllimin evinə apardı. Mənim istəyimi ona söylədi. Tofiq müəllim bizə sabah məktəbə gəlməyimizi dedi. Oradan çıxanda Azər mənə dedi ki, Tofiq müəllim özü bizə «yox» demədi, ancaq sabah gəlməyəcək, çünki məktəb bağlıdır, yəni Azərin deməyindən belə çıxdı ki, Tofiq müəllim bizim qəlbimizə dəyməmək üçün «yox» deməyib. Şəhəri gün mən Azəri zorla Tofiq müəllimin dediyi vaxtdan 20 dəqiqə də tez məktəbə getməyə məcbur etdim. Gözüm məktəbin darvazasında idi. Mən Tofiq müəllimin dediyi vaxtda gəldiyini görüb çox sevindim, onun vədinə sadıq olduğunun şahidi oldum. O, gülürüzlə, səbrlə silah haqqında bildiklərini təfərrüatıyla mənə izah edib, başa saldıqca o zaman yaşadığım xoşbəxtlik hissini anlatmaqda acizəm. Allah böyük ürək sahibi, uşaqdan böyüyə hər kəsə hörmətlə, şəxsiyyət kimi yanaşan və tanıyanlarının rəğbətini qazanmış Tofiq müəllimə rəhmət eləsin!

Ceyran Əzizova (qohumu)

Tofiq Hüseynov mənim həm bibim oğlu, həm də hərbi müəllimim olub. Biz onun dərslərini çox sevir, təşkil etdiyi hərbi yarışlarda həvəslə iştirak edirdik. Erməni məktəblilərlə yarışdığımız üçün 28 məktəb içərisində ən yüksək pilləyə layiq olsaq da millətçilər buna imkan vermirdilər.

Uca boylu, qartal baxışlı, qaraqaş, qaragöz, yaraşqlı gənc müəllimin çox ciddi dərslər prosesi olurdu.

1988-ci ildə münaqişə başlayanda Tofiq Hüseynov Xocalının müdafiəsinin təşkil olunmasında ilk sıralarda idi.

Milli Ordunun ilk əsgəri yoldaşım şəhid Məmmədov Vasif olub. Sonra ordu böyüdü, yüzlərlə Xocalı gənci müdafiəyə qoşuldu. Ordunun silahla normal təchiz olunmamasına baxmayaraq gənclər ruh yüksəkliyi ilə Xocalını müdafiə edirdilər. Tofiq Hüseynov Meşəli, Bozdağ, Kətik, Mehdikənd yaxınlığında aparılan əməliyyatlarda şəxsən iştirak edib böyük uğurlara nail olmuşdur.

1992-ci ildə ermənilər Xocalını mühasirəyə alıb hər gecə atəşə tuturdular. Xocalının Özünümüdafiə Batalyonunun qənimət götürdüləri iki tank və bir BTR yuxarıların müdaxiləsilə geri qaytarılır. 1992-ci il fevral ayında vəziyyət lap pisləşir. Əhalinin ərzağı tükənir, istilik, işıq və dərman yoxluğu çətinliklər yaratsa da əhali Xocalını tərk etmirdi. Fevralın 12-dən 13-nə keçən gecə ermənilər bizi güllə yağışına tutdu, ayın 13-də Xocalıya sonuncu vertalyot endi. İki qırıcı vertalyotun müşayiəti ilə şəhərə un və çörək gətirilmişdi. Gündüz gələn kiçik vertalyot yaralıları və xəstələri, körpə uşaqlar və qız-gəlinlərin bir qismi isə sonuncu vertalyotla çıxarıldı.

Artıq Xocalı son günlərini yaşayırdı. 25-dən 26-na keçən gecə Xocalıya hücum olundu. Həmin gecə Tofiq

Hüseynovun atası, anası, qardaşı, həyat yoldaşı və onlarla yaxını şəhid oldu. Tofiq Hüseynov isə gözünü qırpmadan ömrünü Xocalının müdafiəsinə qurban verdi. O gənclərimizə örnək olan vətənpərvərlik nümunəsidir.

Məkanın cənnət, ruhun şad olsun, qəhrəman qardaşım!

Rəna Xudiyeva (şagirdi)

Tofiq müəllim haqqında danışanda hər dəfə onunla bağlı yeni xatirələr baş qaldırır yaddaşımın küncündən. Həm hərbi müəllimimiz, həm də sinif rəhbərimiz olduğundan bizimlə tez-tez görüşür, dərslərimizlə maraqlanır, tövsiyyələrini verirdi. Mehriban, diqqətli, şagirdlərə valideyn qayğısıyla yanaşması onu digər müəllimlərdən fərqləndirən başlıca xüsusiyyətləri idi.

Sanki baş verəcəkləri əvvəlcədən duyurmuş kimi tədris prosesində hər zaman vurğulayardı ki, qız-oğlan fərq etməz, hər kəs silah tutmağı və onunla davranmağı bacarmalıdır.

Tofiq Hüseynov hərbi hazırlıq dərslində

O, hər zaman məni sinifdə olan şagirdlərdən fərqləndirib. Mənə olan xüsusu nəvazişinin, həssaslığının səbəbini atasızlığım ilə əlaqələndirirəm. Çünki Tofiq müəllim ciddi, qürurlu, qorxmaz olmasıyla yanaşı, həm də qəlbi-yuxa, kövrək, kasıba, kimsəsizə arxa-dayaq olan bir insan idi. Kimin ağlına gəlirdi ki, gün gələcək Tofiq müəllimin övladlarının da taleyinə atasızlıq yazılacaq və biz bizi doğmalaşdıran oxşar taleyi paylaşacağıq.

Qafarov Vasif Ənvər oğlu

Mən Xocalı Özünümüdafiə Batalyonunun döyüşçüsü, Xocalı faciəsinin şahidiyəm. Faciə baş verən zaman yenicə ailə həyatı qurmuşdum. Xocalıda sonuncu mənim toyum oldu...

1988-ci il fevral ayında Qarabağ erməniləri etiraz aksiyasına başladı. Xankəndində nümayişlər keçirən ermənilər Qarabağı Ermənistana birləşdirmək istəyirdi.

Vəziyyət getdikcə ağırlaşdığı üçün Tofiq Hüseynovun başçılığı ilə Xocalıda postlar qurduq.

Xocalı hər tərəfdən ermənilərin əhatəsində idi.

Tofiq vəziyyətin düşünüldəndən daha gərgin, ermənilərin hər dəfə ayağa qalxanda Azərbaycan xalqının faciələrlə üzləşdiyini, öz torpağımızı, öz kəndimizi özümüz qorumağı lazım olduğunu dedim.

Xocalıda ilk dəfə hərbi formanı əyninə geyinən Tofiq hadisələr başlayan gündən dinclik bilmədən postlarda olur, tədbirli olmağımızı tapşırırdı. O zaman Azərbaycan SSRİ-nin tərkibində idi. Baş verənlərin qarşısının alınacağını düşünsək də yanılmışdıq. İllərdir bu təcavüzə hazırlaşan ermənilərin arxasında elə rus dövləti dururdu.

Getdikcə vəziyyət çətinləşirdi. Bir gün ermənilərin Məşəli kəndinə hücum xəbəri gəldi. Vertalyotla on-on beş nəfər hərbi ilə Məşəli kəndinə yola düşən Tofiq bu təxribatın qarşısını aldı.

Faciə zamanı Tofiq Xocalının İcra başçısına uşaqları və qadınları təhlükəsiz yerə çıxarmasını tapşırıb, özünün isə qalıb sonuna qədər vuruşacağını deyib. Elə də oldu. Tofiq Hüseynov canından çox sevdiyi Xocalı üçün son damla qanına qədər döyüldü və şəhidlik zirvəsinə ucaldı.

Məkanı cənnət olsun!

Samirə Hüseynova (qardaşı qızı)

Uşaqlığımın ən unudulmaz illəri 12 yaşına qədər Xocalıda yaşadığım xoş xatirələrlə bağlıdır. Bəxtəvər günlərimin ömrü 26.02.1992-ci ilə qədər sürdü. Xocalını Tanrı elə yaratmışdı ki, dörd tərəfi dağlarla əhatə olunan bu qədim yaşayış məskəni yaşıl vadidə yerləşir, bağlı-bağatlı, münbit torpaqlı, çaylı-bulaqlı meşənin ortasında açılan bu mənzərə görəni valeh edirdi.

Qayğısız uşaqlıq illərimi ailəm və doğmalarım ilə keçirdiyim vaxtlarda bu günlərin mənfur düşmənlər tərəfindən tezliklə son qoyulacağına inanmazdım.

Məlum Qarabağ hadisələri zamanı atam da digər qarabağlı kişilər kimi əminin yaratdığı Xocalı Özünümüdafiə Batalyonunun tərkibində Xocalının ətraf kənd və qəsəbələrinin müdafiəsində iştirak etmişdi. Əmim güclü döyüşçü olmaqla yanaşı həm də çox mehriban, qayğıkeş, həssas, ailəcanlı, xoşxasiyyət, ailə dəyərlərinə hörmət edən bir insan idi. Əhvalı olmayan insan görəndə çalışırdı ki, könünü alıb, üzünü güldürsün. Uşaqla uşaq, böyüklə böyük idi. Xocalılar hər zaman əmimi xoş xatirələrlə yad edir.

Nənəm hər zaman oğlanlarına deyirdi: “Düşmən güləsi sizə arxadan dəysə südümü halal etmərəm”. Bu söz əmim və atamın qulağında sırğa idi.

Qanlı yanvar faciəsi zamanı şəhidlərin dəfnində iştirak edən əmim özünə gələ bilmirdi. Şəhidlərin qanını yerdə qoymayacağını və ən böyük arzusunun Şəhidlər Xiyabanında dəfn olunması olduğunu dilə gətirib. Qısa bir zamanda son damla qanına qədər vuruşan Tofiq Hüseynovun bu arzusu reallaşır, o, Şəhidlər Xiyabanında dəfn olunur. Doğmaları, həmkarları, silahdaşları, şagirdləri onu vətənpərvər, güləruz, cəsur bir insan kimi xatırlayır və hər zaman ruhuna dualar oxuyur.

Xocalının “Mixaylo”su

(Azərbaycan dilində)

Redaktor: Aida Bayramova

Dizayner: Fariz Məhərrəmov

Çapa imzalanmışdır: 02.02.2022

Həcmi: 3 ç.v

Kağız formatı 60x84 1/16.

Tiraj 600.

Kitab “Digital Printing House” MMC-nin sifarişi
əsasında “Maarif” nəşriyyatının mətbəəsində
çap olunmuşdur.

Ünvan: Bakı şəhəri, Yasamal r.
Mətbuat pr. 529-cu məhəllə.